

УДК 340.1:81

ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАВНИКА

Людмила ШЕСТОПАЛОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Київського національного торговельно-економічного університету

АНОТАЦІЯ

У статті наголошено на тому, що мовні компетенції для юристів – важлива умова й обов'язковий засіб їх успішної діяльності. Нині питання державної мови в незалежній Україні, в тому числі мови права і юридичної діяльності, набувають нового сенсу. Автором здійснено юридико-лінгвістичний аналіз законодавчих актів у галузі захисту державної української мови та деяких інших. Зроблено висновок про наявність тенденції до погіршення останніми роками якості мовно-юридичного контенту нормативно-правових актів та інших юридичних документів.

Запропоновано напрями його поліпшення та удосконалення мовної компетенції юристів. Мова є засобом та інструментом правоутворення, правотворчості, функціонування та реалізації права. Недосконалі ж чи неробочі інструменти не можуть виконати поставлені перед правником, юристом завдання. Саме тому мовні вимоги до юристів мають бути і високими, й особливими.

Ключові слова: законодавство, правовий захист мови, мова права, лінгвістична якість юридичних документів, юридична техніка.

THE COMPETENCE OF LAWYERS IN LEGAL LINGUISTICS

Lyudmila SHESTOPALOVA,

Candidate of Law Sciences, Senior Research Fellow,
Professor of the Department of General Law Disciplines
of Kyiv National University of Trade and Economics

SUMMARY

The article emphasizes that language competencies for lawyers are an important prerequisite and indispensable means of their successful operation. Issues of the state language in independent Ukraine, including the languages of law and legal activity, are making new sense. The author made a legal linguistic analysis of the legislative acts in the field of protection of the state Ukrainian language and some others. It is concluded that there is a tendency to deteriorate the quality of linguistic and legal content of normative legal acts and other legal documents in recent years.

The author suggested directions for its improvement and improvement of language skills by lawyers. Language is a means and instrument of law-making, law-making, functioning and implementation of law. Imperfect or inoperative tools cannot accomplish the task assigned to the lawyer or lawyer. That is why linguistic requirements for lawyers should be high and specific.

Key words: law, legal protection of language, language of law, linguistic quality of legal documents, legal technique.

Постановка проблеми. Нині питання державної мови в незалежній Україні набувають нового значення, і в вітчизняній юриспруденції також. Державною мовою в Україні, як закріплено в Конституції України, є українська мова. Такий правовий статус української мови передбачає обов'язкове її застосування в публічній галузі, в державному управлінні, в освіті, в офіційних документах, у тому числі правових і правозастосовчих актах і так далі. Це мова правоохоронної діяльності, судочинства і, нарешті, національної культури. Проте радянське минуле і відомі політичні процеси ще й досі применшують її значення як ознаку національної самобутності. Ще й досі в публічних сферах життя суспільства, в діяльності державних органів і юридичній діяльності роль державної мови недооцінюється, а рівень володіння нею залишає бажати кращого.

Ділова українська мова за професійним спрямуванням вичається практично в усіх закладах вищої освіти України, в тому числі юридичного профілю, на юридичних факультетах і в юридичних інститутах. Це логічно, оскільки мовні компетенції для юристів – важлива умова й обов'язковий засіб їх успішної діяльності. Без володіння державною мовою їхня робота стає неможливою та й загалом втрачає сенс.

Актуальність теми дослідження. Лише в окремих вишах, де готують майбутніх юристів і юристів-міжнародників, передбачається достатня кількість годин для цілкомитого опанування цією важливою дисципліною. І тільки в деяких закладах студентам юридичних спеціалізацій викладається юридична лінгвістика, чи лінгвістика правника. Контент програм з української мови за професійним спрямуванням для майбутніх правників часто-густо спричиняє заслужену критику фахівців-юристів.

У процесі забезпечення цієї навчальної дисципліни, починаючи з першого семестру, викладачі змушені починати з того, щоб надолужувати вивчення студентами того матеріалу, який їм пропонувався в закладах середньої освіти, тобто навчати – інколи з нуля – українській лексиці, граматиці, синтаксису. Тільки потім можна переходити до опанування юридичною термінологією, професійною юридичною мовою, складанням юридичних документів, правничою риторикою.

Починаючи від відмінювання складних і складених числівників до постановки правильного наголосу, надто часто юристи порушують мовні норми. Зазначене належить до причин того, чому мова і мовлення багатьох правників і загалом вітчизняне юридичне письмо, що здійснюється

державною мовою, є, м'яко кажучи, недолугими, далекими від мовних, літературних, професійних норм.

Безперечно, кожен юрист щодня особисто готує юридичні документи, бере участь у юридичному процесі. Тому він є відповідальним не тільки за їхній юридичний зміст, але й за мовне оформлення (подання, представлення). Тут слід згадати про дві взаємопов'язані та взаємозалежні категорії діалектики – зміст і форму.

Від якості юридичного мовлення залежить надто багато: чи то виграш юридичної справи чи то реальна дія верховенства права в суспільстві. Тут спрацьовує філософський закон єдності форми та змісту.

Більше того, значна частина поширюваної у суспільстві інформації сповнена юридичного змісту. В ідеалі юридичні тексти та повідомлення мали б редагувати редактори з двома освітами – юридичною та філологічною, проте в сучасних реаліях таке трапляється дуже рідко. І чим далі, тим більш недосконаліми, з огляду на мовні норми та вимоги юридичної техніки, стають не тільки поточні юридичні документи, а й тексти законів та інших нормативно-правових актів.

Це спричиняє значні проблеми в правовому регулюванні та, власне кажучи, гальмує чи спотворює реалізацію права. На ці ж підводні камені наштовхується і застосування права.

Стан дослідження. Звісно, особливо останніми роками цим питанням в Україні приділяється увага як лінгвістами, так і юристами. Неохідно згадати, наприклад, таких науковців Галій М. [1], О. Мінченко [3], А. Найда [4], Ю. Шепель [11] та О. Шкурко [11]. Проте проблема далека від розв'язання, вона лише загострюється.

Слід визнати, що інколи протилежні погляди науковців і практиків на мовні компетенції юристів, спростування необхідності знання права і володіння державною мовою в професійній діяльності на високому, а не достатньому рівні, заперечення потреби сертифікованого підтвердження знання державної мови державними службовцями, викладачами закладів освіти та іншими категоріями громадян уповільнює, в підсумку, розвиток правової держави.

Мета і завдання статті. Далі подано спробу на конкретних прикладах проаналізувавши юридичні тексти, зокрема чинних законодавчих актів, підтвердити їх недостатню лінгвістичну якість і висловити думки з приводу того, в якій спосіб можна привести до мовно-літературних норм юридичні документи, законодавство в його широкому розумінні, а також мовлення правників в юридичному процесі, практичній юридичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції, законів України «Про освіту» [8] та «Про вищу освіту» [7] мовою освітнього процесу в усіх закладах освіти є державна мова. Законодавство передбачає використання працівниками в робочий час української мови в закладах освіти всіх рівнів – від дитячих дошкільних закладів до університетів, включно із закладами позашкільної освіти (музичні та спортивні школи тощо). Це стосується не лише занять, але й навчальних матеріалів, різноманітних заходів і взагалі «...спілкування педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників зі здобувачами освіти в рамках навчального процесу» [12].

Це дуже важливе положення, оскільки варто визнати, що загальна грамотність населення так само, як і мовна грамотність юристів, знижується. На підтвердження цієї тези достатньо подивитися на письмові роботи випускників середньої загальноосвітніх шкіл або переглянути будь-які правозастосовчі документи (договори, рішення судів, адміністративні протоколи, складені правоохоронцями) чи просто вдумливо дослухатися до мовлення суб'єктів права та правозастосувачів.

Ця тенденція частково пов'язана із наступальною інформатизацією суспільства, коли комп'ютерна програма не просто полегшує, а робить за людину важливі операції, які поклалися ще кілька десятиліть тому на людський мозок (найпростіші з них – пошук джерел інформації на тегах / дискрипторами, першими літерами слова, кількома словами з контексту, виправлення граматичних помилок тощо). Прогресивно, коли комп'ютерні програми дуже швидко аналізують великі обсяги юридичної інформації, синтезують висновки, пропонують модельні рішення, коли юристові немає потреби щоразу створювати з нуля нові юридичні документи, бо їхні «трафарети» вже давно розроблено, уніфіковано і «закладено в цифру» чи штучний інтелект за хвилини підкаже їх юристові, і лишається тільки вписати оригінальні дані, приватну інформацію.

Цифрове суспільство звільняє себе від обов'язку не помилятися особисто, формулювати та висловлювати лапідарно свої думки, а вимагає це від штучного інтелекту. Натомість людське спілкування та ділова активність втрачають якість, оскільки мова, як і будь-яка злагоджена система, живе за своїми внутрішніми законами та законами логіки. Порушення законів мови, яка є виразником людського розуму, як мінімум гальмує розвиток людини, применшує її успіхи, спотворює культуру. Другою взаємопов'язаною з мовою системою є право, юриспруденція, де внутрішні закони (закони Права з великої літери) ще більш суворі, бо їх порушення тягне за собою звуження права, перетворює його на не-право.

«Не чіпляйся до слів. Це лиш переклад. Ти ж знаєш, що слова, будь-які слова – це тільки поганий переклад з оригіналу. Усе відбувається на мові, якої немає. Й ось ті слова, яких не існує, – справжні...» [13, с. 23].

Синергетика мови та права карає недбалих носіїв мови і правників – порушників мовних норм. На жаль, нині як ніколи мова потребує очищення (такої собі «люстрації») від невласливих українській культурі лексичних одиниць, словоформ, конструкцій тощо та відновлення споконвічного українського мовного шару. Та робити це слід послідовно, за науковими рекомендаціями, а не нав'язувати населенню.

Маємо позбутися і багаторічного агресивного впливу на нашу мову мови нашого східного сусіда, механічної «калькації» російських лексем і мовних правил, норм права і поготів, а користуватися своїми власними. Маємо відновити гордість за свою вмістовну мову, особливу культуру, право, яке сягає глибини тисячоліть, звичаєве право...

Суспільство починає розуміти роль національної мови як ідентифікатора нації і ознаки національної культури, а юристи стають провідниками (і захисниками) тут.

Стає зрозуміло, чому в парламенті в умовах мовної необов'язковості міг з'явитися законопроект про очищення мови авторства О. Богомолець [9]. Ідея ніби схвальна – очистити мову від невласливих їй, потворних одиниць. Проте навіть текст цього неоднозначно сприйнятого суспільством документа, що претендує на поіменування в майбутньому «закон», має значні юридичні провали і мовні порушення. Наприклад, уже сама назва законопроекту, починаючи з першої дужки, – «Про протидію лихослів'ю» (про дематюкацію мови) (про внесення змін до деяких законодавчих актів України про дематюкацію мови) – викликає підозру в невігластві його ініціатора. Вже в пункті один проекту пропонується доповнити ст. 173, до слова, без вказівки назви статті, «Дрібне хуліганство» Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] частинною другою такого змісту: «*Ти самі дії*, вчинені під час трансляції теле-радіопередач, засобами масової інформації або шляхом поширення аудіовізуальної інформації в мережі Інтернет, під час публічних виступів...» (курсив наш – *Л. Ш.*) [9]. Однак частина перша цієї статті кодексу забороняє:

«Дрібне хуліганство, тобто нецензурну лайку в громадських місцях, образливе чіплення до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян». «Ті самі дії»?

Складається враження, що проєктанти принаймні неуважно, по-перше, читали кодекс. По-друге не володіють державною мовою на належному рівні. Однорідними членами речення в них чомусь виступають різнопорядкові обставини (коли? «під час трансляції»; як? в який спосіб? «шляхом поширення інформації») та додаток (ким? «засобами масової інформації»). У пункті другим проєкту пропонується законодавчо закріпити зміст терміну «нецензурна лайка (лихослів'я)»: «Нецензурна лайка (лихослів'я) – ненормативна (неприпустима) лайка (лексика), перелік слів та виразів якої затверджується Кабінетом Міністрів України» [9]. Отакої! Лексика та лайка, виявляється, – синоніми? Вищий виконавчий орган України ще й має затверджувати їх (лайливі слова)!

Текст законопроекту має подібний недолугий зміст і далі. Пояснювальна записка до цього законопроекту висвітлює ще краще низький рівень підготовки законодворця, який не розрізняє поняття: «країна» і «держава»; «мета» і «завдання» законопроекту; «лайка в Середньовіччі» і «богохульництво» тощо, які вживає беззастережно: «Коли ми виявляємо себе через те, що належить несвідомому, тоді втрачаємо нашу свідомість...» [9] Непритомніємо? І далі там само: «Ми вже досить багато, аж до смішного, говорили про потребу чистих рук у політиків. Хочемо приєднати до цієї вимоги ще й потребу *чистого рота* як запоруку чистого майбутнього...» (курсив наш – Л. Ш.) [9]. Тут коментарі зайві. Так «викручувати» рідну мову неприпустимо. Подібні законотворці ганьблять і мову, і вітчизняну культуру загалом.

Так, це був тільки законопроект. Наведено приклади з тексту нового Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5]:

«*Навмисне* спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема *навмисне* застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою *відповідальність*, встановлену законом» (п. 6 ст. 1) (тут і далі курсив наш; замість умисне, оскільки юридичний термін «умисел» – складник суб'єктивної сторони складу правопорушення – Л. Ш.).

«2. *Міністр* вносить до Кабінету Міністрів України подання щодо призначення членами Комісії осіб із числа кандидатів...» (курсив наш; без жодних пояснень і натяків, який саме міністр – Л. Ш.) (Ст. 45 «Склад Національної комісії зі стандартів державної мови»).

«1. З метою сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України діє *Уповноважений із захисту державної мови* (ст. 49) (курсив наш; ким уповноважений? Яким органом? Невідомо, а тим паче цей уповноважений «складає протоколи та застосовує стягнення у випадках, встановлених законом» – Л. Ш.) [5].

Стаття 53 цього закону перебирає на себе юрисдикцію Кодексу законів України про адміністративні правопорушення і встановлює навіть розмір штрафу за правопорушення («штраф у розмірі від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» за «публічне приниження чи зневажання, *навмисне* спотворення державної мови в офіційних документах і текстах» (курсив наш – Л. Ш.) [5]. При цьому чинність такої «норми» відсутня аж до 2030 року, тобто більш як на 10 років. То не краще б було залишити подібні положення в документі під назвою «Стратегія...»? Бачимо не тільки мовні, але й юри-

дичні хиби, яких припускати не годиться. Розглянутий закон має багато інших лінгвістичних, юридичних і навіть фактичних помилок, особливо тих, що відтерміновано, він виписаний із грубими порушеннями юридичної техніки та правотворення.

Таким чином, нагальні, потрібні закони в галузі захисту мови та забезпечення її функціонування, зокрема в юриспруденції, мають низьку якість, а отже, не справлятимуть відповідний вплив на суспільні відносини.

Багато негативних прикладів можна навести і з останніх новел до кримінального та кримінально-процесуального законодавства, які ще довго будуть обговорювати правозастосувачі, бо саме вони реалізують норми права у своїй професійній діяльності.

А чого варті підзаконні акти! У їх практично масиві немає жодного еталонного, з точки зору лінгво-юридичних вимог. Наприклад, той самий підзаконний кодифікований акт – Кодекс газосховищ, прийнятий однією з національних комісій... [6]. Спірною є сама назва – «Кодекс», що не має ніякого стосунку до галузевої кодифікації норм права.

Практично кожен указ, постановою, нормативний наказ останніх років викликають у юристів, юрислінгвістів і філологів професійні запитання.

Нова редакція Українського правопису [10] хоча й сприйнята мовниками позитивно, але додає певного негативу до стану функціонування мови, зокрема в юриспруденції. Звичайно, зміна однієї літери в кількох десятках лексем (юридичних термінів) та зміна кількох правил мови істотно не утрудняють послуговування державною мовою, особливо молоддю.

Повертаючись до українську мову старі та давно забуті, нехай навіть споконвічні, правила і слова, новелісти забули філософську методологію: нормою мови є те, як говорить (пише) більшість населення, особливо в цифровому суспільстві, а не як хоче того професура. Не можна нав'язати інший наголос, вимову, флексію тощо, примусити говорити всіх інакше. Самі носії мови і є її творцями – це люди, народ. Мова так само, як право (в найширшому, – лібертарно-юридичному сенсі, на відміну від юридичного закону, що приймається згори і тому нерідко суперечить праву або просто не працює) породжується і живиться суспільством. Правопис – це норми мови. Нормою стає не те, що придумав хтось – літератор, науковець чи навіть законодавець, – а те, як говорить, сприймає і розуміє переважна більшість носіїв мови, що є органічним і прийнятним для людей.

Нині проблема мови стає однією з головних філософських проблем. Дійсно, люди впродовж усієї своєї історії «...створювали не просто назви для оточуючих їх речей, але формували терміни для позначення абсолютно уможляданих категорій. Філософія, семіотика, герменевтика пильно вдивлялися в слова окремо і їх сукупність, розмежовуючи конотації і інтонації» [13, с. 121]. Безумовно, українська мова стала ще й політичним чинником. Отже, мовна «дердьянізація», очищення від мовних «рудиментів» – штучна, політична підстава для мовної реформи та недостатня підстава для загального позитивного сприйняття таких змін.

Українська мова, – одна з небагатьох мов світу, яка ввібрала в себе безліч іншомовних слів (англійських, грецьких, литовських, німецьких, польських, французьких тощо), перетворивши їх на власні, конче необхідні лексичні одиниці. Запозичені слова до нашої рідної мови позначають окремі поняття, які з'явилися в нас під час запозичення. Це дає нам перевагу, особливо в юриспруденції, наприклад, перед англійцями, яким часто не вистачає свого тезаурусу й які часто-густо створюють неологізми для нових понять шляхом модифікацій власних лексем. Українці, запозичуючи іноземні слова переважно для нових понять,

приспосовують, адаптують їх до своєї мови таким чином, що останні сприймаються переважно як власні.

Юридична мова підпорядковується майже математичним законам, їй не властиві тропи, синонімія, багатозначність, неправильний порядок слів у реченні тощо. Вона обережно ставиться і до неологізмів, варіантів мовної норми. Проте вона має у своєму складі багато термінів, які складаються з одного чи кількох слів, велику кількість сталих конструкцій, закріплених у законодавстві, будь-яке порушення в яких (перестановка чи заміна слів, зміна наголосу, наприклад) утруднює як мінімум досягнення юридичної мети і як максимум – «плюндрує» право.

Мова права має особливе завдання – відтворити, ствердити та забезпечити існування права. Тому мова є засобом та інструментом правоутворення, правотворчості, функціонування та реалізації права. Недосконалі ж чи неробочі інструменти не можуть виконати поставлені перед юристом завдання. Саме тому мовні вимоги до юристів мають бути високими й особливими.

Висновки. Слід констатувати, що лінгво-юридична якість юридичних документів і навіть законів дедалі погіршується на тлі зниження загальної мовної грамотності, що ми спробували показати на декількох прикладах. Це позначається й на стані права в суспільстві, на стані загальної культури, адже право є її важливою складовою, за ступенем розвитку права можна визначити й ступінь розвитку певного суспільства. Однією з причин цього є зворотний бік невід’ємної від прогресу інформатизації суспільства. Сюди слід додати й недостатній рівень забезпечення викладання державної мови в юридичних вишах, а також закладах середньої освіти.

Зрозуміло, ситуацію слід виправляти. Розпочинати ж слід з популяризації української мови серед дітей, у студентському та педагогічному середовищах, з поправкою на запити інформаційного суспільства, з прищеплення поваги до норм мови, обережного ставлення до її складових, виховання смаку мови. Державна мова не повинна зазнавати жодних утисків. Вона має гармонійно панувати, в тому числі в юриспруденції.

Неграмотному юристові не місце в професії. До юриста як захисника прав людини висуваються більш високі вимоги, аніж, наприклад, до промисловця чи бізнесмена. Тому на випускних екзаменах, при підготовці і захисті випускної кваліфікаційної роботи майбутні юристи мають здобути паралельно і схвальну оцінку з державної мови за професійним спрямуванням.

Редактори юридичних видань, інші мовники, що працюють з юридичним контентом, викладачі української мови в юридичних закладах освіти повинні опанувати, крім філологічної (журналістської), ще й юридичну освіту хоча б на рівні бакалавра.

Це лише окремі пропозиції, що вплинуть на загальну культуру і юридичну культуру зокрема, до яких слід було б додати свідоме бажання, тривалі та наполегливі зусилля молодій людині із опанування права та кожного юриста-фахівця.

Список використаної літератури:

1. Галій М. Становлення та розвиток мови права в сучасній українській літературній мові. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 194–203.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Мінченко О. Лінгвістичний аспект у правовому пізнанні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5.

С. 209–213. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/41.pdf>.

4. Найда А.М. Багаторівневість юридичного тексту як вербалізація українського наукового мислення. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. 2018. Вип. 15. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2018_15_14.

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2019. № 21. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.

6. Про затвердження Кодексу газосховищ та критеріїв, згідно з якими до певного газосховища застосовується режим договірної доступу або режим регульованого доступу : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 30.09.2015 № 2495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1380-15/para13>.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

9. Про протидію лихослів'ю (про дематюкацію мови) (про внесення змін до деяких законодавчих актів України про дематюкацію мови): Проект Закону України від 02.07.2019 № 10414. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH81A00A.html.

10. Український правопис : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 437 і Спільне рішення Президії Національної академії наук України (протокол № 22/10 від 24.10.2018) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24.10.2018) та Української національної комісії з питань правопису (протокол № 5 від 22.10.2018). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>.

11. Шепель Ю.О., Шепель Ю.О. Мова права як окремий стильовий різновид української й російської літературної мови та юридичного дискурсу. Лінгвокультурологія : Зб. наук праць Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. 2016. № 10. URL: <http://lingvodnu.com.ua/archiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-tom-9-2016/mova-prava-yak-okremij-stilovij-riznovid-ukra%D1%97nsko%D1%97-j-rosijsko%D1%97-literaturno%D1%97-movi-ta-yuridichnogodiskursu/>.

12. Щодо застосування державної мови в освітній галузі : Лист МОН України департаментом (управлінням) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, закладам освіти всіх рівнів від 01.02.2018 № 1/9-74. URL: <http://www.doshkillia.ua/list-mon-shhodo-zastosuvannya-derzhavno%D1%97-movi-v-osvitnij-galuzi/>.

13. Shishkin M. Der Brief. München: DVA, 2012. 416 p.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Шестопалова Людмила Миколаївна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Shestopalova Lyudmila Mykolaivna – Candidate of Law Sciences, Senior Research Fellow, Professor of the Department of General Law Disciplines of Kyiv National University of Trade and Economics

mila_she@ukr.net